

**Паспорт фонда оценочных средств
по предмету «Чеченский язык»**

№ п/п	Наименование оценочного средства	Чет верть	Разработчик
5 класс			
1.	Диктант	I	Нохчийн мотт. 5 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
2.	Диктант	II	Нохчийн мотт. 5 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
3.	Диктант	III	Нохчийн мотт. 5 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
4.	Диктант	IV	Нохчийн мотт. 5 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
6 класс			
5.	Диктант	I	Нохчийн мотт. 6 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
6.	Диктант	II	Нохчийн мотт. 6 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
7.	Диктант	III	Нохчийн мотт. 6 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
8.	Диктант	IV	Нохчийн мотт. 6 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021

7 класс			
9.	Диктант	I	Нохчийн мотт. 7 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
10.	Диктант	II	Нохчийн мотт. 7 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
11.	Диктант	III	Нохчийн мотт. 7 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
12.	Диктант	IV	Нохчийн мотт. 7 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
8 класс			
13	Диктант	I	Нохчийн мотт. 8 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
14	Диктант	II	Нохчийн мотт. 8 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
15	Диктант	III	Нохчийн мотт. 8 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
16	Диктант	IV	Нохчийн мотт. 8 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021

9 класс

17	Диктант	I	Нохчийн мотт. 9 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
18	Диктант	II	Нохчийн мотт. 9 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
19	Диктант	III	Нохчийн мотт. 9 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021
20	Диктант	IV	Нохчийн мотт. 9 класс [Текст] : дешаран пособи / В. А. Янгульбаев, Ж. М. Махмаев. - Москва : Русское слово, 2021

Талламан диктант № 1 «Блаьлланг блараш»

Хьуьнхахула волавелча, мажделла охьаэгначу глаш юккьехь карадо блараш. Уьш, цлен бос болуш, дуьзна хуьлу. Диканиг бен блаьлланга тлера охьа ца дужу. Нлаьно талхийнарг тлехь дуьсу.

Блараш лахьош лелачу хенахь, хьуна хьалхара длаобккху цхьа экха. Иза тарсал ю. Цу жимачу экханан беснеш буьрка санна, юсаелла гахь, хаалахь, цуьнан бага бларех юьзна юйла. Уьш цара, шайна лаьнна кечам беш, дладахка хьош ду шайн хари чу. Иштта адамашна а, дийнаташна а пайдехь ю блаьлланг. Вай хьуьнан блар а олу цунах.

Тедиллар: 1. Тлаьххьарлера предложени синтаксически къастае.

2. Тлаьххьара яржина предложени, яржаза предложене ерзае.

Талламан диктант № 2 «Лагерехь»

Беха цлула сара баьккхира кланта. Иштта нийса сара гина бацара цунна.

Малх делкъал тлаьхьенга лестинера. Цлаьххьана дагавелира Саша, вухаверза веза ша аьлла. Схьаихинчу новкъа ваха а глерташ, длаволавелира иза. Амма билгало йолуш цхьа а хлума ца хаалора. Тидам ца бинера. Эххар а кхийтира иза, схьавеанчу новкъа ша вухавоьдуш цахиларх. Болар сихдира цо. Хинца хлумманах а самукъа ца долура, цхьа лаам бара дерриг са длаалаьцна-сихха кху хьуьнхара аравалар

Тедиллар: 1. Шала элпашна буха сиз хьакха.

2. Билгалдаьккхинчу дашна фонетически къастам бе.

Талламан диктант № 3 «Мокха хьоза».

Каде хьийза блаьста мокха хьоза. Иза къардайна олхазар ду. Уьш даим вовшашца девне хуьлу. Кор диллина хилча, корах чу доглий а, раглу клелахь лаьтгачу пхьеглаш чу хьожийа, шена амал бо оцу хьозано. Цо деш дерг доккха зен дац, цо бечу пайдане хьаьжча. Оцу къардайначу хьозано цхьацца кледа хлуманаш лахьош, шен бен бо. Кlorнеш цо кхобу стоьмаш тлехь хуьлуш долу зуламе нлаьний даош. Цундела лалашдан деза и олхазар. Иза адамашца угар члогла гергарло долуш ду.

Тедиллар: 1. Дешнийн хлоттам билгалбаккха: адамашца, гергарло

Талламан диктант № 4 «Б1аьсте».

И шийла 1а доькхуш, йовха а, екхна а еара х1ара б1аьсте. Шура санна к1айчу башлаьмнашна т1ехула яй-й д1ашершара нур догу мархаш. Церан дуткый 1индаг1аш лаьмнийн басешкахула, вовшашна т1аьхьа а уьдуш, ловзуш т1ехдуйлура, сих-сиха аматашца хийцалуш. Х1аваь т1етг1а дохлуш дог1ура. 1аь а г1уьтгуш, денлучу бай т1ера хьалаг1ертара заза-буц. Б1аьстено кхелина 1алам догц1ена делаькьежара массарна а.

Школан бешара дитташ заадаьккхина хаза кечделлера, и керт а кьагош, амма шайн хазалла х1инца а ца хуучух тера, эсала лаьтгара уьш.

Т1едиллар.

1.2-г1а легар чу дог1у ц1ердешнаш схьаязде.

V-XI классийн дешархойн диктантийн мах хадорехь хьехархочо куйгалла оьцу кху некьех:

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а г1алаташ кьаьст-кьаьстина лору, оценка юкьара юьллу.

2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически г1алат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни г1алат ца хилахь.

3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а г1алат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни г1алат хилахь).

4. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а г1алат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни г1алаташ хилахь).

5. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я барх1аннал сов орфографически а, ворх1аннал сов пунктуационни а) г1алаташ ца хилахь.

Дешархочун балха т1ехь г1алат лара деза, орфографическиа, пунктуационни а, муьлхха а бакьо талхош, диктант язьяле оцу классехь я цул лахарчу классашкахь 1амийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лаг1йо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

1. Программехь йоцу я 1амийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакьонаш талхош долу г1алаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязьар, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащиний, сказуеминий юккьехь тире йиллар-цайиллар ца 1амадо. Уьш VIа, VII а, VIII а классийн программехь ю).

2. Тилкхаздаьлла г1алат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезачохь *белхано* яздинехь, *1уьйре* хила дезачохь *1уьйле* яздинехь.

3. Нохчийн маттахь зевне мукьаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь еза яздахь, йог1у (ег1у), юьртахь (йуьртахь), юьгу (йуьгу) яздахь.

4. Орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала:

исс - иссалгIа-уьссалгIа, итт - итталгIа - уьтталгIа.

5. Къовсамечу мсттигашкахъ чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса-яздар, гIодар - гIо дар*, и. дI. кх.

6. Дешнашкахъ дифтонгаш язъяр: *къега-къиэга, терса-тиэrsa, оза-уоза, еха - йиэха*, и. дI. кх. а.

7. Цердешнийн къовсаме яздар: *стогалла-стагалла, мох – мохан-механ - махан, морха*, и. дI. кх. а.

Дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъара даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гIалаташ лору:

1. Хьалхенца Iамийна а, йозанехъ алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакъонаш талхош долу гIалаташ:

2. Мукъазчу элпашна юккъе яз деш долу къасторан хьаьркаш, масала: *хIаллакьхилла, меттахъхъайра*.

3. Дешхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.

4. Хандешнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн яздар (*оху - охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана*).

5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: *бохура я бахара, моьттура я моттара*.

6. Кху кенара цIердешнийн яздар: *дечиган я дечган, эчиган я аьчган*.

7. Цердешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалйна тIеэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: *гIуллакх я гIулкх, гIиллакх я гIилкх*.

Дешархочун балха тIехъ цхьамогIа (кхоь я цул сов) цхьана бакъонна нислуш гIалаташ хилахъ, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехъ, доца шеконан элпаш (а, и, у,) яздарехъ.

Комплексни талламан белхашкахъ, диктантах а, тIедилларех а

(фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттаху, ши оценка юьллу-хIора балхана шен-шен.

ТIедилларийн мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

«5» дуьллу, массо а тIедиллар нийса кхочушдинехъ;

«4» дуьллу, тIедилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехъ;

«3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехъ;

«2» дуьллу, болх эханал кIезиг бинехъ.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гIалаташ, тIедиллар кхочушдарехъ дина долу, диктантан мах хадош лору.

Карарий, юккъерий аттестаци кхочушъяран мах хадоран фонд

М.Р.Овхадовн, Ж.М. Махмаевн, Р.А.Абдулкадыровн программы тӀехь

Талламан белхаш

6 класс

Талламан диктант №1 грамматически тӀедилларца «6-чу классехь 1амийнарг карладаккхар. Къамелан дакъош» тема.

Хьуьнан дахар

Сарахь оха тхешан тӀоьрмигаш кечдира. Оха цу чу гӀутакхаш а, аптечка а, кедаш а, 1айгаш а дехкира. Са ма-хилли тхо новкъа девлира.

Новкъахь Салас ког хадийра. Тхан санитар, цунна йод а хьаькхна, дӀабихкира иза. Сала тӀаккха дӀавеара.

Оха садаӀа билгалъяьккхинчу меттигана тӀекхача барх1 километр йисинера. Новкъахь тхо уьшалшна тӀе 1иттаделира. Амма тхан разведчикашна дика некъ карийра. ТӀаккха тхо оцу новкъа дӀадахара.

ТӀаьххъара садаӀа севцира тхо боккха 1ам болчохь. ЦӀеххъана тхуна хезира бер доьлхуш. Тхо девдда цига дахара. Жима ши йо1 тилаелла хиллера. Оха и шиь новкъа яьккхира.

Грамматически тӀедиллар:

1. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
2. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош .

Талламан диктант № 2 «Воккха стаг Бисолтий, жима Хьамзаттий»

Бераш доцуш, шашшиь 1аш дара доккха ши стаг: Бисолтий, Селахьаттий. Дечке ваха тохавеллера воккха стаг Бисолта. Цуьнан лулахочун Дудин Хьамзат ц1е йолуш клант вара 6-чу классехь доьшуш. Хьамзат а вахара Бисолтица хьуьнах. Доккхачу хин йисте д1акхечира и шиь. Башха кхерам боцуш дехьа велира Бисолтий, Хьамзаттий. Бисолтас дечкийн баххьаш ц1андора. Ткъа Хьамзата ц1андина генаш цхьана метте т1ек1ел дохкура. Дашанза дисинчу лайн майданаш т1ехь йолу олхазарийн ларш къестайора Хьамзата.

– Х1ара хьабжой байинчу ч1ег1аган ю, х1ара къобзачу ч1ег1аган ю, х1ара мошанан ю бохуш, воккхачу стагана гойтура цо уьш.

– Хьуна стенах, муха евза уьш?

– Ас тидам бина церан, д1адаханчу экханан, олхазаран лоре а хьожуш. Ж1аблин, цхьогалан, берзан, кхидолчу акхаройн, олхазарийн а лараш къастало соьга.

(102 дош) Х-А. Берсанов

Грамматически т1едиллар:

1.8-чу предложенина синтаксически къастам бе.

2. Оцу текста юкъара схьаязде 5 билгалдош шайца уьйр йолчу ц1ердешнашца. Билгалдаккха церан тайпа, терахь, дожар

Талламан диктант № 3 «Ши к1ант тилар»

Деъна са хилира. Гобаьккхина хьун яра лаьтташ. Цхьана а меттехь некъан лар яцара гуш.

Ши к1ант ц1ехьа верза лууш вара. Амма муьлхачу аг1ор ваха веза ца хууш, тиллера и шиь. Мацвелла кийра 1ийжара.

Делкъхан хиллера. Бажа лелла некъаш карийча жимма сапарг1ат даьллера шина к1ентан. Ламанан дежийлашкахь гуш дара жа а, бежнаш а. Дукха гена валале, бетта мохь хезира шина к1антана.

Ц1ера т1аьхьа даьлла орца, сахиллалц маьхьарий, детташ, 1аннаш цоьстуш леллера. Лечий, 1алхий царна карор вара, и шиь цхьаьна аг1ор д1аихна гена ваьлла ца хиллехь.

Шаьш 1ачу к1отарара вуьрх1итта-берх1итта километр хиллал д1а ихна хиллера и шиь.

(Х-А.Берсанов)

Т1едиллар: 1. Терахьдешнаш билгалдаха.

2. Кхоалг1ачу предложенина синтакс. къастам бе.

Талламан диктант № 4 «Блабсте».

Шолгачу дийнахь, кхунна г1о дан цахь сецначу 1абдуллас г1о а деш, нехан бежнаш дажо дигира Ахьмада. Малх дика лакхабаллалц кхунна г1о деш а 1ийна, шен керт-кехь г1уллакхаш дан д1авахара 1абдулла. «Стовн колл» олучу меттехь бажа а бажош, блабстенна х1инцца самадолуш доллучу 1аламан хазалле а хьобжуш, гуш долчу суьрто блаьргана там хуьлуйтуш, сапарг1ат даьккхина вара Ахьмад.

К1антана хазаетара х1инцца заза даьккхина стеш а, сенъелла йог1у буц а, доллу х1ума серла даьккхина, дох а дина болу кьегина схьакхетта малх а. «Кеста хьун а сенлур ю, буц лакха а ер ю, стоьмаша заза а доккхур ду», – ойла йора к1анта. Ахьмад х1ума йиьна воллушехь, кхуьнан блаьрг кхийтира схьайог1учу шина зудчух. Кхунна девзира шен ненан болар.

Тедиллар:

1. Т1аьххьарчу предложенина синтаксически къастам бе
2. Т1аьххьарчу кхаа предложенера хандешнаш схьа а яздай, церан хан, терахь билгалдаккха.

Карарий, юккъерий аттестаци кхочушъяран мах хадоран фонд
М.Р.Овхадовн, Р.А.Абдулкадыровн программы тӀехь

**Талламан диктант №1 грамматически тӀедилларца «6-чу классехь
1амийнарг карладаккхар. Къамелан дакъош» темина.**

Хьюьнан дахар

Сарахь оха тхешан тӀоьрмигаш кечдира. Оха цу чу гӀутакхаш а, аптечка а,
кедаш а, 1айгаш а дехкира. Са ма-хилли тхо новкъа девлира.

Новкъахь Салас ког хадийра.Тхан санитара, цунна йод а хьабкхна,
дӀабихкира иза. Сала тӀаккха дӀавеара.

Оха садаӀа билгалъяккхинчу меттигана тӀекхача барх1 километр
йисинера. Новкъахь тхо ушалшна тӀе 1итгаделира. Амма тхан разведчикашна
дика некъ карийра. ТӀаккха тхо оцу новкъа дӀадахара.

ТӀаьхъара садаӀа севцира тхо боккха 1ам болчохь. ЦӀехъана тхуна
хезира бер доьлхуш. Тхо девдда цига дахара. Жима ши йо1 тилаелла хиллера.
Оха и шиь новкъа яьккхира.

Грамматически тӀедиллар:

3. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
4. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош .

Талламан диктант №2 грамматически тедилларца «Хандош» темина

Ши накъост

Ши накъост хьуьна юккъехула д'авоьдуш , царна акха ча т'е'оттаелира. Цхьаь ведда дитта т'е велира, важа ша волччу новкъахъ висира. Кхин дан х'лума а ца хилла, иза лаьтта охъавуьйжира, ша велла моттийта.

Ча т'е а яхана, цунах хьожа яккха юьйлира: стага са ца до'ура. Цуьнан юьхьах хьожа а яьхна, иза велла моьттуш, ча д'аяхара. Мацца а, ча д'аяхна, хан яьлча, важа дечигана т'ера охъа а воьссина, велавелира:

- И х'лун дара, - бохура цо,- хьуна лере а еана чано аьлларг?

- Чано соьга бохура, кхерам болчу меттехъ накъост д'а а тосуш, довдуш долу адамаш- вон адамаш ду.

Грамматически тедиллар:

1. Хьалхарчу предложенина синтаксически къастам бе.
2. Схьаязде 1 –чу абзаца юкьбара хандешнаш, билгалбаккха саттам.

Талламан диктант №3 грамматически тедилларца «Причасти» темина Дарц хьобкху 1а

Д1аяхара йовха аькхе, д1аелира дашо гуйре, охьадеара ло-схьакхечира дарц хьобкху шийла 1а.

Схьахьекха дуйладелира шийла мехаш. Дерзина лаьтгаш дара хьуьнхара дитгаш, 1аьнан к1айчу бедаре хьобжуш. Багий, базий кхин а ч1ог1а сенделлера.

Дукхазза а ло даккхийра долалора, ткьа адамаш 1аьнах сакъералуш, самадуйлура: 1аьнан цхьа шатайпа, ц1ена серло хуьлура корех чукхетий. Духхьарлерачу лай т1ехула таллархой талла бахара. Дийнахь сарралц хезаш дара хьуьнхачь летачу лартоллучу ж1аьлин аз.

Таллархо ву хьуьнан йистехь к1елхиина 1аш. Уьйриг санна керчаш, некъахула схьайог1уш ю пхьагал. Таллархочо шок тоьхча, пхьагало, саца а сецна, шина кога т1е а хиьна, лергаш а доьг1на, - ладуьйг1ира: «Гена дуй техьа ж1аьлеш?»

Грамматически тедиллар:

1. Шолг1ачу предложенина бе синтаксически къастам.
2. Схьаязье текста юкьара причастеш, билгалъяккха хан.

**Талламан диктант №4 грамматически тедилларца «7-чу классехь
1амийнарг карладаккхар.Къамелан дакъош» тема
Б1аьсте**

Б1аьсте ца йолуш дикка хьеллера. Т1аьххарчу к1ирнашкахь екхна , г1орийна, шийла лаьтташ яра. Дийнахь малх кхетча, ешара, буйсанна шело ворх1 градусе кхочура, некъ боьхна, ворданашца лелара.ц1еххьана , бовха мох а баьлла, мархаш йолаелира, кхаа дийнахь мела дог1а дилхира. Т1аккха, мох а тийна, дуькьа дохк деара.

Сарахь кхоларш д1аевлира, д1аяхара мархаш.1уьйранна кхеттачу малхо чехка башийра буткьа ша. Баьццара бос белира, можа заза даьллачу дитташ т1ехь хьийза дуйлира накхармозий. Д1алаьхкинчохь 1оьхура бежанаш, ловза девлира гоме когаш долу 1ахарий, новкъахула ловзуш уьдура бераш.

Т1еера бакъйолу б1аьсте.

Грамматически тедиллар:

1. Хьалхарчу предложенина бе синтаксически къастам.
2. 1-чу предложенехь билгалдаха шайна девза къамелан дакъош.

V-XI классийн дшархойн диктангийн мах хадорехь хьехархочо куьйгалла оьцу кху некъех:

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гIалаташ къабст-къабстина лору, оценка юкъяра юьллу.

2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гIалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гIалат ца хилахь.

3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, шиннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гIалат хилахь).

4. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).

5. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я бархIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.

Дешархочун балха тIехь гIалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язъяле оцу классехь я цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIю, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

1. Программехь йоцу я Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуеминий юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю).

2. Тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, белхало хила дезачохь белхано яздинехь, Iуьйре хила дезачохь Iуьйле яздинехь.

3. Нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь еза яздахь, йогIу (егIу), юьртахь (йуьртахь), юьгу (йуьгу) яздахь.

4. Орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: исс - иссалгIа-уьссалгIа, итт - итталгIа - уьтталгIа.

5. Къовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса- яздар, гIодар - гIо дар, и. дI. кх.

6. Дешнашкахь дифтонгаш язъяр: къега- къиэга, терса- тиэрса, оза-уоза, еха - йиэха, и. дI. кх. а.

7. Цердешнийн къовсаме яздар: стогалла- стагалла, мох – мохан-механ - махан, морха, и. дI. кх. а.

Дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъяра даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гIалаташ лору:

1. Хьалхенца Iамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакъонаш талхош долу гIалаташ:

2. Мукъазчу элпашна юккъе яз деш долу къасторан хьаьркаш, масала: хIаллакьхилла, меттахьхьайра.

3. Дешхълхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.
4. Хандешнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн яздар (оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана).
5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: бохура я бахара, моьттура я моттара.
6. Кху кенара цѐрдешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.
7. Цѐрдешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалйна тѐэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: гѐуллакх я гѐулкх, гѐиллакх я гѐилкх.

Дсшархочун балха тѐхь цхьамогѐа (кхоь я цул сов) цхьана бакьонна нислуш гѐалаташ хилахь, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехь, доца шеконан элпаш (а, и, у,) яздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, тѐдилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьттачу, ши оценка юьллу-хѐора балхана шен-шен. Тѐдилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех:
«5» дуьллу, массо а тѐдиллар нийса кхочушдинехь;

«4» дуьллу, тѐдилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехь;

«3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехь;

«2» дуьллу, болх эханал кѐезиг бинехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гѐалаташ, тѐдиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадош лору.

Карарий, юккъерий аттестаци кхочушъяран мах хадоран фонд

Хьалхарчу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Ирсе к1охцал

Цхьана хьуьнхахь ехаш-1аш яра зу. Цуьнан к1охцалех цхьаь ирсе хилла, дикачу адамашна беркат дохьуш. Иза луларчу юьртарчу нахана хезна. Амма цхьанне а хууш ца хилла, ирсе к1охцал муьлханиг ду. Т1аккха уггаре а сутарчу стага аьлла: «Вай и зу схьалоцур ю. Цуьнан к1охцалш дерриш а схьа а даьхна, х1оранна цхьацца д1алур ду. Иштта а хуур ду ирсениг муьлха ду».

Цул т1аьхьа нах зу лаха бахана, цхьаь воцург. «Садолу х1ума ен а йийна, даьккхина ирс суна ца оьшу», - аьлла, ц1ахь 1ийна иза.

Цхьана дийнахь дечке вахана и миска стаг. Наха лобху зу т1ееана цунна. Адамийн маттахь йистхилла иза:

-Хьан догц1ена ойланаш а, хьанал дахар а девза суна. Сайн ирсе к1охцал ас хьун д1ало. Зуламечу нахана со карор яц, - аьлла, к1охцал д1а а делла, д1аяхна зу.

Мел лехарх нахана зу ца карийна. Ткьа воккхачу стеган керта ирс а, беркат а деана. (128 дош)

Я.

Акаева («Стела1ад», 2004 ш., №2)

Т1едахкарш:

1. 3-чу абзацера предложенеш (ерриге 3) синтаксически юьззина къастае.
2. Хьалхарчу предложенера дешнийн цхьаьнакхетарш схьаязде, церан уьйраш билгалъяха.
3. **К1охцалгех** –боху дош морфологически талла.

Шолг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Акха стоьмаш

Хьалдолуш ду вайн махкахь 1алам. Гурахь а, 1ай а хьуьнахь д1ахедаш бац акха стоьмаш: элхьамчаш, 1ежаш, кхораш, хьаьрмакаш, хьаьмцаш, коканаш... 1аьнан хьалхара шелонаш хьакхаелча, гуттар а чам толо церан.

Хала ду адамна и ерриге а хазнаш схьагульян. Схьахетарехь, иза дика а ду. Х1унда аьлча, олхазаршна а, акхарошна а ма оьшу царах цхьадолу дакъа 1аьнан а, б1аьстенан а муьрехь, шайн кхача бина, пайдаэца.

Къаьстина хьийкьина хуьлу муьргаш. Х1инца яа ч1ог1а пайдехь ю уьш, цундела хьуьнан олхазарш го церан дитташ т1ехь. Февраль баттахь а, б1аьстенан юьххьехь а дарбане бецаш а, орамаш а карор ду хьуьнхахь, лаха а хууш лехча, царна юкьахь: ч1имаш, боьш, муьжг, иштта кхийолу ораматаш а.

Х1ора синтаран, диттан, бецан хелиган шатайпа дахар ду, дикка ойла йича, вайн дахаран г1аролехь лаьтгаш. Уьш ца хилча, вайн дахар деса хир дара. Исбаьхьа, дарбане, комаьрша бу вайн Даймохк. И беза а, лара а, ларбан а вайн декхар ду! (135 дош)

1. Сапарбиева(«Стела1ад», №2, 2003ш.)

Т1едахкарш:

1. **Шелонаш** - боху дош фонетически талла.
2. 2 предложени синтаксически талла.
3. Текста юкьара **юкьадало дош** схьаязде.

Кхоалг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Б1авнийн махкахь

Бохь бохийна, цхьа г1ийла лаьтта Хаза-Кхаьллахь (Ч1аьнтахь) Жог1утан ворх1 клентан б1ов. Хетало, шен когашкахь 1уьллучу т1улге цо сатуьйсаш санна.

« Хьол жима хилла а йо1, цо и т1улг б1ов юттуш бохкучу вежаршний, дений т1ебохьуш», - дуьйцура Ч1аьнтарчу Батин Асхьаба.

«Жима хилла...» Тасало со т1улгах. Т1улг меттах а ца хьов...

«Х1етахь адамшкахь ницкъ алсам хилла, - велавелира Асхьаб, со клелхьарайоккхуш санна. Жимма соцунг1а а хуьлий, дийца волало иза: - Жог1утан ворх1 клант, цхьа йо1 хилла. Жог1ута, шен клентий ондабевлча, цаьрца цхьаьна йобьтина и б1ов. Ворх1 вешин йишас, ша то а бина, кеч а бина и т1улг, т1ехь цхьацца забарш, шекар кагдечу морзахан сурт а дуьллуш. Б1ов ютгучу вежаршний, дений т1е х1оттийна шури т1ехь динчу хударан текх дохьуш беана цо и.

Т1аккха цара цу т1улгаца ерзийна, бохуш, дуьйцу и б1ов. Иштта шех лаьцна дийца йиш йолуш ю вайн х1ора б1ов а, х1ора лаьтта т1улг а. Вайн декхар ду церан дола дар, царах лаьцна дерг лардар». (150 дош).

Б.Гайтукаева.

Т1едахкарш:

1. 1 предложени синтаксически талла.
2. Шолг1ачу предложенера юкьадало дош билгалдаккха.
3. Шолг1ачу абзацера предложени лач кьамеле ерзае.

Добалг1ачу чийрикехь 8 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Лаьмнашкахь

Со тхайн да 1ийначу юьрта яханера. Цигахь ч1ог1а хаза дара. Машенийн я лелхачу герзийн г1овг1а йоцуш, тийна дара юьртахь. Иштта тийналла суна цкъа а гина яцара.

Со инзаре цецъяьккхинера гинчу суьрто. Ирхдахана лекха дитташ. Дехьо юькъя хьун. Хьалахьяжча, чаккхе йоцуш санна, лекха лаьмнаш. Цу т1алгаш юокъера, кхехкхаш санна, схьадолу шийла шовда. Хьежарх к1орда ца йора цуьнан сийналла. Чуяьлча а, даржа а ца даьржара шовда. Т1улгаш а, шен басах д1аэдина, ц1андинера цо. И хазалла дешнашца йийцалур яц.

Бердийн басешкахь уьдуш лелара 1ахарий. Царех самукъадаьлла, ехха хьобжуш 1ийра со. Уьш ч1ог1а хаза ловзура, вовшашна т1аьхья уьдуш, кортош а бетташ. Суна иштта хаза меттиг цкъа а ца гинера. Бакьду, буйсанна дукха 1аьржа хуьлура. Лаьмнаш а, хьаннаш а ца гора. Дийнахь сайн самукъадаьккхина 1алам дайча санна хеталора суна.

(125 дош).

З. Балтукаева

(«Стела1ад, №3,2006 ш.)

Т1едахкарш:

1. Т1ера схьаязье цкъа хьалха **юкъара-юьхьан**, т1аккха – **ц1еран** предложенеш.
2. Т1аьххьара предложени **синтаксически** юьззина къастае.
3. **Хьалхарчу абзацера** латтамаш схьаязбе, церан тайпанаш билгалдаха.

Хьалхарчу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически тӀедилларца диктант.

Хьоме юрт

Самаевлла нӀаьнеш кхайкха юьйлаелча, хьалагӀаьттира Алхаст. УьйтӀа ваьлла хӀокхо ламаз обццухехь, эвла юккьерачу маьждигехь молла а кхайкхира. Ӏуьйренан тийналлехь цӀена, мукъамехь декара цуьнан аз.

Хьуьна йистерадӀахьаьжча, дӀо-о лаха чохь гора Алхастан юрт. ХӀокху меттехь, жа басенца дажа дӀа а хобций, охьахуура Алхаст тохара жималлехь. Аренаша юкьаерзийначу шен юьрте а хьобжуш, хийла ойланаш йора цо.

ХӀетахьчул дуккха а хийцаелла юрт. Шорьелла, ков-керташ алсамдевлла. Делахь а, Алхастан юрт ю и, хьалха санна, дагна хьоме а, хьалха санна, дагна гергара а.

Алхаст хӀинца лаьтгачуьра дӀайолалуш яра буьрса хьун. ХӀокху хьаннашца а дара Алхастан гергарло. Ерриге а, ала мегар долуш, жималла кхузахь пепнийн ӀиндагӀашкахь а, Гумса чӀожан басенашца кхуьучу кегийрачу хьаннашкахь а дӀаяхнера Алхастан. ХӀора тӀулг, хӀора дитт гергара дара кхузахь. ДӀа бӀаьрг мел тоьхначохь гуш долчу суьрташа хилларш- лелларш дагатуьйсура.

Хьуьна йистера дӀа Гумс-хи долчу агӀор варша боьрзучу ворданан новкъа дӀаволавелира Алхаст. Цунна кьилбехьа бӀаьлланган а, пхонан а орамаш юккьера схьадолуш шовда дара

(145 дош). I. Юсупов

Дешнаш довзийтар: чӀаж (чӀож) – хьуьнан готта таьӀна меттиг (ущелье); варш – юккьа хьун; поп, бӀаьлланг, пха (пхонан) – дечигийн тайпанаш (чинара, орешник, граб).

ТӀедиллар: хьалхара 3 предложени синтаксически юьззина къастае.

Шолг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Хьаша ларвар.

Т1евеана хьаша ларвар – иза вайн кьоман ворх1е дайшкара дубйна схьадог1уш г1иллакх ду. Дукха хенахь дубйна схьа дайша берашна 1амош хилла г1иллакх-оьздангалла. Оцу ламастех доьзна ловзарш а кхоллалуш хилла берашна юккьехь. Иштгачех цхьаь ду «Хьаша ларвар».

Ловзар долалуш, лаьттахь горга сиз хьокху. Иза х1усам ю. Цуьнан барам ловзуш долу бераш мел ду хьаьжжина хуьлу. Кхаж а тосий, х1усамда а, хьаша а къаставо. И шиь ший а, го юккье а волий, охьахуу, шиммо а доьхкаран цхьацца аг1о схьалоцу. Гонна арахь болчара куйнаш кхуьйсу, хьешана кхетийта г1ерташ.

Цхьана куьйга доьхка лаьцна волчу х1усамдас, вукху куьйга и куйнаш, хьешана т1е ца кхобтуьйтуш, аракхуьйсу. Иштта ларво цо шен хьаша. Хьешана куй кхетахь – и ледарло шегара ялийтина волу х1усамда эшна лору. Т1аккха цунна ловзучара, го а бой, т1ехбетгамаш бо: «Хьобга хьаша лар ца велла, хьохьайн х1усаман да вац», - бохуш. Цара де боху цхьа х1ума кхочушдан дезаш хуьлу эшна волу «х1усамда»: я хелхавала, я туьйра дийца.**(150 дош).**

С-1.Аслаханов(«Стела1ад», №6, 2003ш.)

Т1едахкарш:

- а) чолхе предложени кара а яй, синтаксически юьззина къастае;
- б) шен х1оттамца къастадо «т1ехбетгамаш» боху дош;
- в) фонетически къастаде – «г1иллакх».

Кхоалг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

Грамматически т1едилларца диктант.

Шийла х1усам

Нохчий а,Кавказера кхидолу бусалба къаьмнаш а кьизаллица махкахдаьхначу 1944-чу шарахь дара иза. Шийлачу Алтайн лаьмнашкахь йолчу баганан хьаннашна юккъехь 1уьллура Короткое олу к1отар. Цига кхечира жимачу Хьасанг1еран доьзал. Хьалха чохь говраш кхаьбна долчу ханнийн божалаш чу д1анисдира адам.

Ц1ийнан цхьаь бен кор дацара. Цо серло к1езиг лора. Малх цигахь 1ай башха кхеташ а бацара. Делкъхан хуьлуш корах арахьаьжча, даш санна кхоьлинчу стиглахь гуш а боцуш, лалаш хилар хаалора малх. Масех сахьт даьлча, юха а лома т1ехьа д1абузура иза. Арахь муха ду хьожур ма ву ша, олий, аравала г1уртура диь шо долу Хьасан. Амма аннийн не1 чохьха йоьллуш яра. Наггахь 1уьйранна не1 а йоьллий, тховх д1акхетталц лекха диллина ло д1адаккха х1уттура дай, наний. Т1оман меттана хьостамашца не1арна т1етохна болу гажарг а лоций, не1 сацош хуьлура к1ант, арахь болх бан царна меттиг яллалц. Хийца мотт-г1айба а, т1еюхург а, чухулаюхург а йоцуш, дег1ана ц1ано ян, лийча аьттоа боцуш, жима Хьасанний, дай воцург, берриш а цомгаш хилира. Оцу шийлачу х1усамехь, да балха а воьдий, сарралц ша 1ара Хьасан, меца, сагатдеш. (165 дош).

Хь. Яндарбиев («Орга» , №2, 2006ш.)

Т1едиллар: Чолхе-карара предложени карае, коьртачунна буха нийса си, т1етухучунна буха тулг1енан сиз хьакха.

Довалг1ачу чийрикехь 9 классерчу дешархойн хаарш талларан коьчал.

ПКЭ-н кечам бар. (тест)

1 дакъа

Хаттарш:

1. Дайн орамашкара дуйна схьадог1уш муха г1иллакх ду вайн?
2. Далла а, нахана а гергахь деза, сийлахь х1ун ду?
3. Маца 1ама веза стаг обзда мотт бийца?
4. Х1ун ю обзда мотт?
5. Стенах ларвала г1о до обздачу матто?

(1)Хинццалц д1адаханчу шен дахаран дерриге сурт дуйхьалх1обьттира Ахьбядана оцу миноташкахь. (2)Х1ара ког а шершина Инах чувог1уш, кхуьнан караера цхьа жима колл. (3)Иза карахь йолу куьг кегийра дегадора. (4)Аьрру куьйго схьалаца бегийла х1ума лобхура, амма кхо юьхьанца катобхна т1улг, карара а баьлла, керчина Инах чубахара. (5)Охьакхаьчча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахьбядана ... (6)Ког д1атасабала х1ума яцара ... (7) Ницкь г1елбеллера. (8)Дерриге а дег1ах шийла хьацар тоьхнера. (9)Колл карахь йолу аьтту куьг кулла т1ерачу к1охцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера. (10) Куьг а, пхьарс а цийша дуйзнера, амма иза тергалдечохь дацара г1уллакх. (11) К1антана вала ца лаьара, иза ца тешара шен дахаран т1аьххьара миноташ т1ех1иттина бохучух. (12)Лерехь: «Д1ахеца, Ювдал. (13)Хьо к1елхьараваккха цхьа а вац хьуна. (14) Колл д1ахецча, кхин схьалаца х1ума яц», - бохуш санна хеталора цхьана озо.

(15) - Х1ан-х1а, х1ан-х1а... хьалхе ду. (16)Со лийр вац, - жоп делира оцу озана к1анта. (17)Кьоначу даго д1атобьтура Южаллин ирча сурт.

- (18)Со кхин а вехар ву... (19)Сан вала йиш яц! – бохура даго.

(20) «Вехар вуй-те?» - доьлура аз. – (21)Хьо Инах чу г1ур ву. (22)Т1аьххьара б1аьрг тоха хьайна дуйненах, сонта ойланаш а ца еш», - бохура цо.

-(23) Вац! (24)Вац! (25)Хьан х1уьттаренна г1ур вац со Инах чу... (26)Хьан х1уьттаренна вехар ву кьанваллалц. (27)Д1адала, ма е г1овг1а!

(28)Боккьалла а шега луйш цхьа адам долуш санна, вухахьажа аьлла, корта д1аберзийра Ахьбяда, амма оцу минотехь «кьарш-кьирш» обькхуйтуш, хедира кхуьнан карахь йолчу куллан ши-кхо орам. (29)Кхин а ч1ог1а куьйгаш дегийна, аьрру куьйга лаьттах катуьйхира к1анта...

(30)Ощцу минотехъ лакхара охъа, цийша дуьзначу кIентан куьйга тIехула охъабсара бежа, шуьйра, кьорза бухка. (31) «Гарра» аьлла, цхъа тамашийна вегийра иза. (32)Цкъа юьхъанца и бухка бIарлагIа ю моьттуш, ша кхетамчуьра ваьлла аьлла, хийтира цунна. (33)Амма морсачу бухканан чордалла хаелира коьллаша а, тIулгаша а цистинчу куьйгашна. (34)Кхин еха ойла ечохъ дацара тIуллакх... (35)«Къарш-къирш» - нехъ татанаш дохуш, хедаш дара куллан тIаьххъара орамаш, цул сов, ницкъ а лаьтгара кхачош. (36)Аьрру куьйга колл кхин а чIогIа схъа а лаьцна, жимма хъала а кхоссалуш, бухканах катуьйхира кIанта. (Хь.Б.Саракаев)

2 дакъа.

2.«Ахъьяд шен дахаран тIаьххъара миноташ тIехIиттина бохучух цатешаран хIун бахъана дара?» бохучу хаттарна нийса тIечIагIдаран хаам муьлхачу варианттехъ бу?

1. Iин кхин башха кIорга дацара.

2.КIантана вала ца лаъара

3.Ахъьядана шеге луьйш цхъа адам хезира.

4.Аьрру куьйга схъалаца бегIийла хIума карийра цунна.

Жоп _____

3.Меттан суртхIотторан гIирс–фразеологизм шеца йолу предложени билгалъяккха.

1.Охъакхаьчча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахъьядана.

2.Колл карахъ йолу аьтту куьг кулла тIерачу кIохцалгаша шина-кхаа меттехъ хадийнера.

3.ТIаьххъара бIаьрг тоха хъайна дуьненах, сонта ойланаш а ца еш», - бохура цо.

4.Хъан хIуьтгаренна вехар ву къанваллалц.

Жоп _____

4.26-чу предложенера чолхе дош схъаязде.

Жоп _____

5.30-31-чуй предложенешкара дешхъалхенан гIоьнца кхолладелла дош схъаязде.

Жоп _____

6.29-чу предложенера «аьрру» бохучу дашна антоним ялае. ДIаязье иза.

Жоп _____

7.22-чу предложенера **билгалдош** схъазде.

Жоп _____

8.8-чу предложенин **грамматически лард** схъаязье.

Жоп _____

9.33-34-чуй предложенеш юкъара **цхъанатайпанарчу меженашца** йолчу предложенин терахь д1аязде.

Жоп _____

10.Ешначу текста юкъара лахахь ялийначу предложенешкахь ерриге а ц1обмалгаш **терахъашца билгалйна ю. Тедерзор къастош х1оттийначу ц1обмалган терахь** схъаязде.

Лерехь: «Дахеца,(1) Ювдал. Хьо к1елхъараваккха цхъа а вац хьуна. Колл дахецча,(2) кхин схъалаца х1ума яц»,(3) - бохуш санна хеталора цхъана озо. - Х1ан-х1а, (4)х1ан-х1а... хьалхе ду. Со лийр вац, (5)-жоп делира оцу озана к1анта.

Жоп _____

11.5,6-чуй предложенешкара **чолхе предложени** схъалаха. Оцу предложенин терахь д1аязде.

Жоп _____

12.Ешначу текста юкъара лахахь ялийначу предложенешкахь ерриге а ц1обмалгаш **терахъашца билгалйна ю. Юкъадало дош** къастош х1иттийначу ц1обмалгийн терахъаш схъаязде.

Цкъа юбхъанца и бухка б1арлаг1а ю моьттуш,(1) ша кхетамчуьра ваьлла аьлла, (2)хийтира цунна. Амма морсачу бухканан чордалла хаелира коьллаша а,(3) т1улгаша а цистинчу куьйгашна. Кхин еха ойла ечохь дацара г1уллакх...«Къарш-кьирш» - нехь татанаш дохуш,(4) хедаш дара куллан т1аьххъара орамаш,(5) пул сов,(6) ницкъ а лаьттара кхачош. Аьрру куьйга колл кхин а ч1ог1а схъа а лаьцна,(7) жимма хъала а кхоссалуш,(8) бухканах катуьйхира к1анта.

Жоп _____

13.31-чу предложенера **сказуеми** схъаязде.

Жоп _____

14.5-чу предложенера **кхачам** схъаязбе.

Жоп _____

3. дакъа.

Муха кхета хьо **ДЕГАЙОВХО** бохучу дешан маь1нах? Кепе а далош, **комментари** е айхъа цунах билгалдаьккхинчунна. Язье **«Адаман дегайовхо»** темина сочинени-ойлаяр айхъа билгалдаьккхинчун буха т1ехь.

